

УДК 811.111'42

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ НІЧ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ 15–16 ст.

Д.А. Попельнук (Харків)

В статті розглядаються мовні засоби об'єктивації концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Логічні зв'язки концепту представлені у вигляді концептуальної міжфреймової мережі, в яку входять предметний та компаративний фрейми. Предметний фрейм змодельовано в межах кваліфікативної та темпоральної схем. Компаративний фрейм об'єктивує зв'язки в межах схеми подоби, що лежить в основі концептуальної метафори.

Ключові слова: концепт, концептуальна фреймова мережа, поетичний дискурс, фрейм.

Попельнук Д.А. Языковая реализация концепта НОЧЬ в поэтическом дискурсе Великобритании 15–16 ст. В статье рассматриваются языковые средства объективации концепта НОЧЬ в поэтическом дискурсе Великобритании 15–16 ст. Логические связи концепта представлены в виде концептуальной межфреймовой сети, в которую входят предметный и компаративный фреймы. Предметный фрейм смоделирован в виде кваліфікативной и темпоральной схем. Компаративный фрейм объективирует связь в рамках схемы подобия, которая лежит в основе концептуальной метафоры.

Ключевые слова: концепт, концептуальная межфреймовая сеть, поэтический дискурс, фрейм.

Popelnukh D.A. Linguistic implementing of the NIGHT concept in British poetic discourse of the 15–16th centuries. The article focuses on the NIGHT concept linguistically manifest in British poetic discourse of the 15–16th centuries. Logical references of the concept are modeled as the conceptual frame network which includes objective and comparative frames. The objective frame is rendered in terms of qualitative and temporal schemes. The comparative frame is structured as the similarity scheme underpinning the conceptual metaphor.

Key words: concept, conceptual frame network, frame, poetic discourse.

Стаття присвячена мовній реалізації одного з гіпонімів концепту ЧАС концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст.

Актуальність дослідження полягає у чільній ролі поетичного лінгвістичного мислення людини у створенні естетичної моделі світу. Об'єктом дослідження є мовні засоби реалізації концепту НІЧ в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Предметом дослідження є структура концепту НІЧ, що вербалізується в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Метою дослідження є визначення лінгвокогнітивних особливостей концепту НІЧ, що реалізується в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. Матеріалом дослідження є твори поетів зазначеного періоду Вільяма Шекспіра, Олександра Монтгомері, Томаса Неша, Бена Джонсона, Томаса Кіда,

Крістофера Марлоу, Едмунда Спенсера, Джона Вебстера та Джеймса І.

Сьогодні концепт виступає як базовий термін в когнітивній лінгвістиці, який в трактуваннях різних напрямків представлений як одиниця когнітивної семантики [1, с. 3–5], одиниця ментальних або психічних ресурсів людської свідомості [10, с. 25–26], згусток культури у свідомості людини [14, с. 54] та інші. Відсутність єдиного визначення пов'язана з тим, що «концепт має складну, багатовимірну структуру, що включає крім поняттєвої основи соціо-психо-культурну частину, яка не стільки мислиться носієм мови, скільки переживається ним; вона включає асоціації, емоції, національні образи і конотації, властиві цій культурі» [6, с. 6].

Концепт – термін, що служить для роз'яснення ментальних і психічних ресурсів людської свідомості.

мости та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; «оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, що відображена в людській психіці» [10, с. 23–27].

Серед нагальних питань сучасної лінгвістики одним з найбільш суперечливих та складних є питання взаємозв'язку між дискурсом, який розглядається у комплексі комунікативних й когнітивних складових, та ментальними структурами, наприклад, концептом [5, с. 15]. Це питання постає як більш складна проблема, коли йдеться про такий різновид дискурсу, як поетичний. Вирішення цієї проблеми вбачається в межах встановлення сутності кожного з вказаних лінгвістичних понять та їх взаємозв'язків [8, с. 9].

Цінність дискурсивного підходу до дослідження концептів визначається самою природою дискурсу, його лінгвосоціальним, динамічним характером [5, с. 14]. Дискурс виявляється одночасно і «середовищем існування», і «засобом реалізації концептів», і тим, що впливає на їх зміну і розвиток. При дослідженні концептосфери мови важливо виділення так званого віртуального вимірювання дискурсу [7, с. 9], пов'язаного з когнітивним фоном, який включає якість концептуальної моделі, уявлення про типову мовленнєву поведінку (про норми мовної поведінки), про жанри, властиві певному типу мови, знання прецедентних текстів і т.п. [7, с. 11].

Когнітивний аспект дискурсу висвітлюється на тлі логіко-філософського тлумачення дискурсу як «можливого (альтернативного) світу» [14, с. 20]. Також дискурс – це «довільний фрагмент тексту, який складається з більш, ніж однієї пропозиції або незалежної частини пропозиції» [4, с. 5]. Він часто, але не завжди, концентрується навколо певного опорного концепту; створює загальний контекст, який описує дійові особи, об'єкти, обставини, час, вчинки і т.д., і визначається не стільки послідовністю пропозицій, скільки тим загальним для творця дискурсу і його інтерпретатора світом, який «будується» у плінні розвитку дискурсу» [4, с. 7]. Таким чином, в основі дискурсу лежать ментальні

структури – фіксовані форми ментального досвіду (концепти, когнітивні схеми) [4, с. 8].

Типологія дискурсів передбачає поділення їх за жанровою ознакою [8, с. 12]. Одним з типових за цим критерієм є поетичний дискурс. Поетичний дискурс, як і будь-який інший, віртуально включає ресурси, необхідні для створення текстів в певному подієво-образному просторі, правила, що регулюють процес створення тексту адресантом і сприйняття тексту адресатом. Поетичний дискурс є динамічним процесом художньої творчості, який виникає в акті читання як подія зустрічі поетичного тексту, представленого формально, і конкретної читацької свідомості [13, с. 85–87]. Це складна, нелінійно організована система поетичних текстів, образно-мовні елементи постають в ньому як інтегративна і системно зв'язана єдність мовних, прагматичних, соціокультурних, психічних і паралінгвістичних властивостей. Розуміння поетичного дискурсу як системи включає одночасно і динамічний процес образно-мовленнєвої діяльності, яка вписана у відповідний метаконтекст, і його результат – поетичний текст [7, с. 45].

Час у поетичному творі займає особливе місце через той факт, що, за онтологічними характеристиками, він не має фізичного референта та одним з найголовніших методів його репрезентації в ментальному лексиконі людини є образ, один із основних інструментів поетичної мови. Тож, концептуалізація часу є природним процесом, який найяскравіше представлений в поезії [2, с. 16].

Дієвим способом моделювання та аналізу концептів є фреймове моделювання, яке реалізує фреймовий підхід і визначає фрейм як систему логічних/пропозиціональних відношень [15, с. 16]. Когнітивна лінгвістика стверджує, що концепти не існують окремо. Вони пов'язані у вигляді фрейму або пропозиції. У трактуванні Ч. Філлмора, фрейм виникає як система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них потрібно розглядати цілісну структуру, до складу якої вони входять [15, с. 30–32]. Пропозиція, яка включає два взаємопов'язаних концепти – цільовий (логічний суб'єкт) і той, що характеризує (логічний предикат)

кат), – пояснюється і як елементарний фрейм, і як конститутивний елемент фрейму. Тобто фрейм можна розуміти як цілісний набір пропозицій. Специфіка пропозицій і фреймів як цілісних концептуальних структур багато в чому зумовлює породження мовних висловлювань і вибір засобів для їх реалізації [6, с. 9].

«Скелетною» структурою внутрішнього лексикону є базисні фрейми [6, с. 12–13], пов'язані в межах концептуальної мережі. Ці базисні фрейми – предметний, акціональний, позесивний, ідентифікаційний та компаративний [6, с. 17]. «Фрейми називаються базисними, оскільки вони демонструють вихідні, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про предметний світ, що оточує людину. Базисні фрейми є операціональними: вони включають тематично зближені пропозиції, що використовуються для побудови концептуальних моделей предметних ситуацій. Число пропозиціональних схем, що входять до складу базисних фреймів, є обмеженим, але завдяки їх різній комбінаториці, яка залежить від специфіки структурованого поняттєвого простору, можна отримати необмежену кількість різноманітних конфігурацій концептуальних мереж [9].

Розглянемо концепт НІЧ, реалізований в поетичному дискурсі Великої Британії 15–16 ст. В результаті аналізу близько ста прикладів з'ясовано, що він демонструє пропозиційні зв'язки з іншими концептами в межах предметного та компаративного фреймів:

Предметний фрейм структурує інформацію про власні буттєві ознаки предметної сутності. Фрейм представлений набором пропозицій, де ознака об'єднується з предметом зв'язкою *e / існує (is / exist ТАКА)* [6, с. 34].

• *Кваліфікативна схема:*

- НІЧ є ВІЧНА: *'Tis with us perpetual night. Why should we defer our joys?* (Ben Jonson, p. 4);
- ТЕМНА: *Through dreadful shades of ever-glooming night, I saw more sights than thousand tongues can tell, or pens can write, or mortal hearts can think* (Thomas Kyd, p. 2); *So flatter*

I the swart-complexioned night, when sparkling stars twire not, thou gild'st the even (William Shakespeare, p. 11);

- ЧОРНА: *This black night hath fall 'n upon 's by nature's oversight* (John Webster, p. 26);
- БЛАГОСЛОВЕННА: *Should know the pleasure of this blessed night, and them, like Mars and Erycine, display both in each other's arms chained as they lay* (Christopher Marlowe, p. 17);
- БЕСКІНЕЧНА: *Ready to darken earth with endless night: Zenocrate that gave him light and life, Whose eyes shot fire from their ivory bowers, and tempered every soul with lively heat* (Christopher Marlowe, p. 21);
- ВІЧНА: *Then can I drown an eye, unused to flow, for precious friends hid in death's dateless night and weep afresh love's long since cancelled woe, and moan th' expense of many a vanished sight* (William Shakespeare, p. 18);
- ОГИДНА: *When I do count the clock that tells the time and see the brave day sunk in hideous night, when I behold the violet past prime and sable curls all silvered o'er with white* (William Shakespeare, p. 7); *Mishappen Time, copesmate of ugly night, swift subtle post, carrier of grisly care* (William Shakespeare, p. 15);
- БРУДНА: *To change your day of youth to sullied night; and, all in war with Time for love of you, as he takes from you, I ingraft you new* (William Shakespeare, p. 4);
- ЖАХЛИВА: *Presents thy shadow to my sightless view, which, like a jewel hung in ghastly night, makes black night beauteous and her old face new* (William Shakespeare, p. 11);
- ВІТРЯНА: *Give not a windy night a rainy morrow, to linger out a purposed overthrow* (William Shakespeare, p. 19);
- ГЛИБОКА: *In the deepest night I've been spotted by the white beast, then I decided anger is a dead end all the air in my balloon has been released* (Alexander Montgomerie, p. 3);
- ПРЕКРАСНА: *With a beautiful girl on a beautiful night finally we kiss under the stars and the moonlight* (Alexander Montgomerie, p. 5);

- ДОВГА: *Short days, sharp days, long nights come on apace, ah, who shall hide us from the winter's face?* (Thomas Nashe, p. 1);
 - Темпоральна схема реалізується в межах відношення *існує is/exist* ГО/ДІ:
 - НІЧ є ВЧОРАШНЯ: *Perusing yesterday night with idle eyes, the Fairy Singers stately tuned verse: and viewing after Chappens wonted guise, what strange contents the title did rehearse* (Thomas Nashe, p. 4);
 - ЗИМОВА: *And calling forth out of sad Winters night, fresh loue, that long hath slept in cheerlesse bower: wils him awake, and soone about him dight his wanton wings and darts of deadly power* (Edmund Spenser, p. 9).
- Компаративний фрейм*, що виникає на основі ідентифікаційного фрейму, містить зв'язку *є як (is as)*, що об'єднує дві ролі – компаратив (референт) як предмет, який порівнюють, і корелят як предмет, з яким порівнюють [6, с. 30].
- *Схема схожості* лежить в основі аналогії, яка встановлює схожі риси у сутностей, що належать до однієї й тієї самої поняттєвої сфери:
 - НІЧ є як ЖИВА ІСТОТА, що ПРИХОДИТЬ: *Short days, sharp days, long nights come on apace, ah, who shall hide us from the winter's face?* (Thomas Nashe, p. 7);
 - ІДЕ: *Through courage, and crampis, syne on the land lampis: the night has gone* (Alexander Montgomerie, p. 12);
 - СТЕЖИТЬ: *On which my thoughts do day and night attend, like sacred priests that never think amiss* (Edmund Spenser, p. 12);
 - КОВТАЄ: *The next sunrise shadows my days it whispers and wallows distinctly in praise my days and nights swallow my sin just as my hopes that seize to begin* (Alexander Montgomerie, p. 5);
 - ВМИРАЄ: *“Go, Sleep,” I say, “before the night dies, to one who needs you even more than I, for I can bear my part alone, but he has need of thee* (James I, p. 6).

Таким чином, концепт НІЧ в поетичному дискурсі Великобританії 15–16 ст. представлений у вигляді концептуальної фреймової мережі, в яку

входять: предметний та компаративний фрейми. Предметний фрейм об'єктивує зв'язку в межах кваліфікативної і темпоральної схем. В компаративному фреймі реалізується схема подоби, що лежить в основі метафори.

Перспективою дослідження є вивчення мовної реалізації концепту НІЧ в інших типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 300 с.
2. Бондаренко Е.В. ВРЕМЯ как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира: [монографія] / Е.В. Бондаренко. – Харьков: Эдена, 2009. – 376 с.
3. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М.: Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В.З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен; [під ред. Шевченко І.С.]. – Харків, 2005. – 356 с.
6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–17.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 300 с.
8. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Кибрик Андрей Александрович. – М., 2003. – 90 с.
9. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс: междунар. электрон. сб. науч. трудов; [под ред. В.И. Карасик, И.С. Шевченко]. – Харьков: Харьков. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. – 2013. – № 6. – С. 47–76. – Режим доступа: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
10. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4.
11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В.А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2005. – С. 36.
12. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З.Д. Попова. – Воронеж, 2000. – 189 с.
13. Потемня А.А. Мысль и язык / А.А. Потемня. – Киев, 1993. – 200 с.
14. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов. – М., 1975.
15. Fillmore Ch. J. Frame

semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the Morning Calm* / Ch.J. Fillmore. – Seoul : Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111–137.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. James I. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/james-joyce/>.
2. Johnson B. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.entplaza.com/quotes-poems/ben-johnson/>
3. Kyd T. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.poetry-archive.com/k/kyd_thomas.html.
4. Marlowe C. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/christopher-marlowe/>.
5. Montgomerie A. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.goldenmap.com/Alexander_Montgomerie.
6. Nashe T. All the poems of Thomas Nashe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/thomas-nashe/>.
7. Shakespeare W. Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/william-shakespeare/>.
8. Spenser E. All the poems of Edmund Spenser [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/edmund-spenser/>.
9. Webster J. Poetry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poemhunter.com/john-webster/>.